

A hazai tájértékelési irányzatok bemutatása során a szerző párhuzamosan vezeti végig az olvasót az agrárszakemberek által kimunkált termőföld értékelés (talajértékelésre épülő tájértékelés), és a geográfus szerzők által fémjelzett természetföldrajzi tájértékelés történetén. A fejezet olvasása közben elmerenghetünk azon, hogy vajon a jól kidolgozott talajértékelési eljárások helyett miért a már rég túlhaladott, elavult aranykorona rendszert használják a termőföld értékének meghatározására a hazai gyakorlatban.

A kötet további fejezeteiben a szerző a legkorszerűbb tájértékelési módszereket ismerteti. A Földrajzi Információs Rendszer (FIR) a modern tájértékelés nélkülözhetetlen eszköze – mutat rá a szerző, majd taglalja a GIS alapfogalmait, az adatelemzés főbb műveleteit és a digitális terepmodellek, talajtani adatbázisok gyakorlati felhasználását.

A modern földértékelési eljárások ismertetésénél Lóczy többször is kiemeli a „lágy határok” módszerében rejlő lehetőségeket, amellyel csökkenthető a kategóriahatárok subjektivitása.

A GIS gyakorlati alkalmazásaira taláunk példákat az Ökológiai körzetesítés c. fejezetben, ahol a szerző saját kutatási eredményeinek összegzésékeként az agroökológiai potenciál meghatározásának módszereit ismerteti, majd egy nagyon aktuális problémába, a hazai földhasználati zónabeszámítás módszertanába vezeti be az olvasót

A közgazdasági földértékelés nélkül nem lenne teljes a könyv, hiszen a termőföld pénzbeli értékében a terület ökológiai paraméterei mellett annak gazdasági, társadalmi viszonyait is megjelennek. A közgazdasági földértékelés bemutató fejezetben kap teret a manapság oly sokat emlegetett „fenntartható mezőgazdaság” ismérve, fogalomrendszere és minőségi mutatóinak meghatározása. A kötet ökológiai szempontú tájértékelésről szóló részében olvashatunk a tájszerkezeti kutatások legújabb eredményeiről, a tájmintázat elemzés matematikai módszereiről, valamint a tájterhelés és -terhelhetőség fogalomrendszeréről. A fejezet aktualitását adja az a tény, hogy bár hazánkban a rendszerváltozás óta ugrásszerűen nőtt a nemzeti parkok száma, a védett területek ökológiai értékének meghatározásában még sok a nyitott kérdés. A rekreációs, esztétikai és egyéb szempontú tájértékelési eljárások ismertetésére – feltehetően területi korlátok miatt – a többi témakörhöz képest szűkebbre szabottan kerül sor.

A szerző a magyar geográfia évtizedes adósságát törleszti e kötet közreadásával, hiszen egységes keretbe fogva mutatja be a hazai és külföldi tájértékelési eljárásokat. A tájökológia gyakorlati módszereiről keresztmetszetet adó munka nem csupán széles szakirodalmi bázison nyugvó összegzés, hanem előre is mutat, hiszen az egyes módszerek összevetésével azok továbbgondolására készíti az olvasót.

A kötet jó módszertani alapot nyújt újabb hazai tájértékelési eljárások kidolgozásához. Lóczy Dénes könyve még sokáig megkerülhetetlen forrásműve lesz a témával foglalkozó kutatóknak, emellett újszerűsége, igényes szerkesztése, logikus tagolása és nem utolsósorban a tárgymutatója miatt felsőoktatási tankönyvként is jól megállja a helyét.

SZILASSI PÉTER

Baranyi Béla (szerk.): A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön. MTA Regionális Kutatások Központja, Pécs, 2001, 368 old.

Kompország, szervesen fejlődés, a nyugati és a keleti fejlődési modell közé eső régió. Kulcsszavak és kulcsszerzők (Ady Endre, Vitányi Iván és Szűcs Jenő) a határmentiség irodalmi, történeti témaköréből. A határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok időszzerűsége az elmúlt években az

európai uniós kapcsolatok fejlődése révén is felértékelődött. Ennek a kitüntetett érdeklődésnek is következménye, hogy az MTA Regionális Kutatások Központjában és különösen annak Nyugat-magyarországi Intézetében immár több mint egy évtizede folynak szisztematikusan határ menti, illetve határon átnyúló vizsgálatok mind magyar-osztrák, mind magyar-szlovák viszonylatban. A nyugati határszélek vizsgálata mellett az MTA RKK Dunántúli Tudományos Intézetének, valamint az MTA RKK Alföldi Tudományos Intézete Békéscsabai Osztályának határmenti kutatásai is jelentős tudományos eredményeket hoztak az elmúlt évek során.

Újabb az MTA Regionális Kutatások Központja Alföldi Tudományos Intézetének Debreceni Osztálya a Magyar Tudományos Akadémián 1998–2000 között folyó három éves Stratégiai Kutatási Program részeként, az ún. Alföld II. Kutatási Programban, az „Új környezeti, gazdasági, települési és társadalmi folyamatok az Alföldön” című kutatás keretein belül végzett komplex vizsgálatokat az Alföld északkeleti határmenti peremterületeire és településeire vonatkozóan. A témakör feldolgozására „szövetkezett” szakemberek által folytatott kutatások eredményei BARANYI Béla szerkesztésében, az MTA Regionális Kutatások Központja által megjelentetett tanulmánykötetben összegeződtek.

Az igényesen szerkesztett, szép kiállítású könyv szerzői nyilvánvalóan abból a felismerésből indultak ki, hogy a globalizációs és integrációs tendenciák jelentős akadályai azok a határszakaszok, amelyek mentén rendezetlen gazdasági-társadalmi-etnikai kérdések halmozódtak fel, s maradtak fenn mind a mai napig. Ilyen problematikus területnek tekinthetők az Északkelet-Alföld (Hajdú-Bihar és Szabolcs-Szatmár-Bereg megyék) 119 települését magába foglaló, magyar-román és magyar-ukrán határmenti sávjában jórészt a „periféria perifériáira” szorult térségek és települések is. Mi sem természetesebb tehát, hogy miközben az ország legfontosabb középtávú célkitűzése az Európai Unióhoz történő csatlakozás, kiemelt jelentőségű feladattá válik a kelet-magyarországi határok mentén a jelenlegi problémák, feszültségek enyhítése, az EU-csatlakozás feltételeinek a teljesítése. A területi tudományoknak is számba kell tehát venniük a határ menti peremterületek gazdasági-társadalmi felzárkóztatásának a lehetőségeit, regionális kutatási szinten is felkészülve az EU-integráció kihívásaira, a schengeni „határvonással” együtt járó helyzet kezelésére. Tekintettel arra, hogy a remélt európai csatlakozási folyamat nyomán e határterületek politikai és stratégiai szerepe nemcsak hazánk, hanem az Európai Unió, de a szomszédos országok tekintetében is alapvetően megváltozik, különösen fontos az érintett határtérségek és települések vizsgálata.

A kötet egyik fontos erénye, hogy a keleti határ régiók átjárhatóságáról, a határmenti kapcsolatok állapotáról és a fejlesztés lehetőségeiről ez az első komolyabb terjedelmű, a vizsgálati aspektusokat kontextuálisan megközelítő szintézis. A határmentiség kérdőjelei az Északkelet-Alföldön című könyv írásainak olvasása közben egyrészt klasszikus fogalmak, a témakör művelőinek munkáira történő hivatkozások kapnak új jelentőséget, másrészt pedig tizenhárom friss, több helyen a reveláció erejével bíró alap- és alkalmazott kutatási eredményt összegző tanulmánnyal ismerkedhetünk meg.

További pozitívumként, szinte a kötet egészére vonatkozóan állapíthatjuk meg, hogy a tanulmányok elkészítését empirikus vizsgálatok (többnyire kérdőíves felvételek) előzték és alapozták meg. A szerzők szisztematikusan feldolgozták a keleti határmentet történetét, a jelen és a jövő lehetőségeit, már az uniós csatlakozásra is figyelemmel lévő területi kapcsolatainak fejlődési irányait, valamint foglalkoztak a lehetséges fejlesztési utakkal, többek között a turizmus, a foglalkoztatás, illetve a mezőgazdaság számos aspektusával. Messze menően elismerendő módon a gazdaság, a környezeti állapot vizsgálatok mellett jelentős súlyt kaptak a kötetben a társadalmi, szociálpolitikai megközelítések is. Az utóbbi tanulmányokban lényegében a térség humán erőforrásairól kapunk részletes, a továbbiakban is hasznosítható információkat.

Érdekes nagy vonalakban szemlélve áttekintenünk a kötet valamennyi tanulmányát. A nyitó tanulmány DANCS László készítette. Írásában az északkeleti határszél kialakulását elemzi történeti-geográfiai szempontból. A doktorandusz hallgatónak a kötetben szereplő másik elemzése a határon átnyúló kapcsolatok helyzetét elemezve többek között megállapítja, hogy a kormányzati és

Európai Unió makroszint mellett a szubszidiaritás is fontos lehet a kapcsolatépítésben, amelyben „a jelenleginél nagyobb feladat hárul a civil szervezetekre”.

Az előbbihez hasonlóan SÜLI-ZAKAR István tanulmánya sem nélkülözi a történeti-földrajzi elemeket, melyek mellett a szerző szakmai hiánypótlásra is vállalkozik, amikor cikkében kutatási szívügyére, a keleti határszél jövőjét feltehetően meghatározó kapcsolatra, a Kárpátok Eurorégió folyamataira is fókuszál. Az említett alapozó munkák (a korábban említett kulcsfogalmak területi interpretációja mellett) fontos eredménye annak kimondása, hogy a keleti határmente híd szerepe lehet az a közös jövőkép, amelyre a terület fejlesztési programjai felfűzhetők.

Két tanulmánnyal is szerepel, valamint szerkesztőként és a kutatási téma vezetőjeként is jegyzi a kötetet BARANYI Béla. A kiterjedt kérdőíves vizsgálat eredményeit és tanulságait összegző munkájának – egyfajta prominencia kutatásként – célcsoportját a 119 északkelet-alföldi határmenti település önkormányzatai jelentették. A részben empirikus vizsgálat számos megállapítása közül az egyik fontos tanulság, hogy a határmente részére „az önerőből történő kiütkeresés sikere, a 'periféria perifériája' helyzetből való kilábalás esélye külső segítség nélkül kétséges”. A szerkesztő-szerző másik tanulmányában a vizsgált térségben működő Záhonyi, illetve a Bihari Vállalkozási Övezetek helyzetéről és a határon átnyúló kapcsolatokban játszott lehetséges szerepéről ír. Az elemzésből kiderül, hogy az együttműködések intenzitásának növekedésével párhuzamosan, sajátos paradoxonként, a kooperáció fejlesztésének jelenlegi legnagyobb akadálya a tőkehiány.

Rövid írásában GRASSELLI Gábor a határmentiség néhány összefüggését a Hajdú-Bihar megye magyar-román határtérségében tapasztalható jellemzők alapján közelíti meg és arra a következtetésre jut, hogy „a határmentiség problematikája a határátkelőhelyek közelében nem vagy csak részben jelentkezik”. Ehhez a megállapításhoz kapcsolódik CSORDÁS László írása, amely többek között a következő tanulságot rögzíti: „az elmúlt három évben elsősorban az Északkelet-Alföld északabbi, határmenti részei fejlődtek jobban - valószínűleg a speciális forgalmi helyzetből adódóan -, a települések pozíciói ott emelkedtek leginkább.” A geográfus kutató másik tanulmányában bemutatja, hogy a „turizmus jelentősége csekély a határmente vizsgált szakaszán”. Szerinte a turizmus fejlődési esélyeit ebben a térségben leginkább a falusi turizmus jelenti. Éppen ezért az idegenforgalmi bevételek és foglalkoztatás növelésének lehetőségeit mindenképpen növelné a műszaki infrastruktúra további fejlesztése.

Igazi hiánypótló munkájában NAGY Imre a határmenti térség környezeti állapotáról értekezik. A tanulmány a környezetvédelem és a környezetfejlesztés kívánatos együttműködési lehetőségeit, a határmentiségből származó problémákat és megoldásokat elemzi korszerűen és alaposan, kritikusan felvetve az ökológiai együttműködés hiányosságait, jelezve az ebből fakadó gondokat.

A kötet négy tanulmánya is társadalmi megközelítésű. Kovács Csaba empirikus kutatás keretében vizsgálta a térség népességföldrajzi jellemzőit. Munkájában a cigányság helyzetére koncentrált. Elemzésében arra a következtetésre jut, hogy komplex, a cigány népességre fókuszáló oktatási program szükséges ahhoz, hogy elindulhasson a romák körében is a társadalmi integráció.

A leszakadó népesség egyik felzárkózási esélyéről, a szociális földprogramról ír tanulmányában SZARVÁK Tibor. A három megyére (Hajdú-Bihar, Békés, Jász-Nagykun-Szolnok) vonatkozó regionális hatásvizsgálatból kiderül, hogy a földprogramos települések zöme a határmenti sávban húzódik. Ezen települések szociálpolitikai gyakorlatában a produktív (a meglévő emberi és agrár erőforrásokra építő) jelleg hangsúlyosabban van jelen. A doktorandusz szerző települési szociálpolitikáról szóló hiánypótló írásában a hátrányos helyzetű társadalmi csoportok szociológiai jellemzői (iskolai végzettség, települési-képzettségi és foglalkozási mobilitás stb.) mellett a földprogramok hatását elemelve a szociálpolitikai ellátó rendszerek folytonosságának fontosságát hangsúlyozza.

A térség kilencvenes években jellemző foglalkoztatási helyzetét elemzi BALCSÓK István, aki szerint ezeken a területeken (is) „igazi vidékfejlesztés” szükséges, mert e nélkül „már jóval kevesebb reményvesztett munkanélkülivel léphet be a terület az egységesülő Európába”. Különösen igaz ez a megállapítás akkor, ha figyelembe vesszük, hogy a vizsgált határmenti perifériákon a fog-

lalkoztatási válság az átlagosnál is súlyosabb társadalmi-gazdasági gond. Ezt igazolja más megközelítésben Mező Barna is, aki a mezőgazdasági viszonyokat, az agrárátalakulás problémáit vizsgálta a határmenti rurális térben. Tanulmányából kikristályosodnak azok az okok (környezeti adottságok, társadalmi-gazdasági környezet stb.), amelyek miatt a mezőgazdaság és az agrár társadalom az átalakulás vesztesei közé sorolható az Északkelet-Alföld határmenti térségében is.

A tanulmánykötet kapcsán is nyilvánvaló, hogy aligha véletlenül foglalkozik az utóbbi években egyre több tudományos műhely és kutató a határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok folyamataival, problémáival és eredményeivel. Az euroatlanti csatlakozási folyamatok tükrében csak üdvözlőni lehet a határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok kérdéseivel foglalkozó olyan munkákat, mint a jelenlegi könyv, amely merőben új hangvételével az egységesülő Európa felé fordulást jelzi, s az államhatárok korábbi merev elválasztó szerepének enyhítésével a határon átvívelő kapcsolatok erősítését igyekszik szolgálni. Az elmúlt évek határmenti és a határokon átnyúló kapcsolatok vizsgálatával foglalkozó, örvedetesen gyarapodó szakirodalma – köztük a bemutatott könyv is – ma már egyre inkább azt a modern, „euro-konform” felfogást képviseli, amely szerint a határmenti fekvés sajátos lehetőségek sokasága, s önmagában semmiképpen sem jelenthet hátrányt, sőt számos esetben (mint például az Európai Unió bővítésekor) kifejezetten előnyös is lehet. A modern szemléletű kutatások és publikációk sorában ezen szemlélet következetes képviselője, az igényes és alapos feltárások, valamint az előre mutató kezdeményezések bemutatása adja azt a névumot, amely a kötet valamennyi szerzőjét, s különösen a szerkesztőt, Baranyi Bélát minősíti.

Végső konklúzióként és ajánlasként a bemutatott tanulmánykötetet mindazoknak a szakembereknek a figyelmébe ajánljuk – legyenek geográfusok, szociológusok, közgazdászok vagy más területek kutatói a regionális tudomány köréből –, akik a határmente probléma történetiségével, társadalomföldrajzával, térkapcsolataival, az említett térségek társadalmi-gazdasági folyamataival foglalkoznak, vagy éppen a határmentiség és a határon átnyúló kapcsolatok helyzete és lehetséges jövője iránt érdeklődnek. Természetesen a kutatók és szakmai érdeklődők mellett a könyvet haszonnal forgathatja a határ mentén lakó véleményformáló lakosság és a térség önkormányzati és egyéb vezetői is. A kötet segítheti ugyanis a térség problémáinak, értékeinek feltérképezését, a helyi fejlesztési folyamatok hatékonyságát, vagyis támogathatja azt az önreflexiós folyamatot, amely nélkül nehezen lehet képes a huszadik században sok vihart megért keleti határmente gazdasága és társadalma szerves, a kor követelményeinek megfelelő fenntartható fejlődési utat bejárni.

SZOBOSZLAI ZSOLT